

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2023, 10 (1), 1-17

XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA ZORUNLU İSKÂN SİYASETİNE DİRENEN
AŞİRETLERİN YOL AÇTIĞI KARIŞIKLIKLAR: ERZURUM EYALETİ ÖRNEĞİ
The Disturbance Caused by Tribes Resisting the Forced Settlement Policy in the First Half of
the XVIII Century: The Case of Erzurum Province

Mehmet KAZDAL

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi
Anabilim Dalı, mehmet.kazdal@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9508-5283.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	14.11.2022
Kabul Tarihi / Accepted:	02.01.2023
Yayın Tarihi / Published:	30.06.2023
Cilt / Volume:	10
Sayı / Issue:	1
Sayfa/ Pages:	1-17

Atıf / Cite as: Kazdal, Mehmet. "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Zorunlu İskân Siyasetine Direnen Aşiretlerin Yol Açtığı Karışıklıklar: Erzurum Eyaleti Örneği" (The Disturbance Caused by Tribes Resisting the Forced Settlement Policy in the First Half of the XVIII Century: The Case of Erzurum Province). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/1 (2023), 1-17. Doi: 10.17859/pauifd.1203879.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 10 (1) 2023: 1-17

XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA ZORUNLU İSKÂN SİYASETİNE DİRENEN AŞİRETLERİN YOL AÇTIĞI KARIŞIKLIKLAR: ERZURUM EYALETİ ÖRNEĞİ*

Mehmet KAZDAL**

Öz

İskân kavramı, "sürekli oturmak üzere bir kimseyi bir yere yerleştirmek, yurt edindirmek, boş bir yeri meskûn hale getirmek" anlamlarına gelmektedir. İskân meselesinin tarihi süreç içerisinde bazen muhacirlere toprak bulmak bazen de devletin, egemenliği altındaki tebaasını zorunlu olarak farklı bölgelere yerleştirmesi şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. II. Viyana Seferi sonrası Osmanlı Devleti'nin Avrupa cephesinde yaptığı savaşlar Anadolu'da devlet otoritesinin yeterince hissettirilememesi sonucunu ortaya çıkarmıştı. Bu durum aynı zamanda Anadolu'daki konargöçer aşiretlerin birçok asayiş problemine ve devletin egemenliğinin simgesi olan vergileri toplayamamasına neden olmuştu. Neticede devletin hem idarî hem de malî açıdan sıkıntıya düşmesi yeni kararlar almasını gerektirmişti. Osmanlı Devleti yaşanan problemleri çözmek üzere asi olarak gördüğü konargöçer aşiretlerin bir kısmını zorunlu iskâna tabi tutma kararı almıştır. İskâna tabi tutulan grupların bir kısmının yerlerini terk ettiği veya gitmediği ilgili dönem belgelerinden anlaşılmaktadır. Çalışmamız yerlerini terk eden mezkûr grupların Osmanlı coğrafyasının doğusundaki stratejik merkezlerinden sayılan Erzurum ve çevresinde çıkardığı karışıklıklar ve devletin aldığı önlemleri konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Osmanlı Devleti, Erzurum Eyaleti, Aşiret Grupları, Zorunlu İskân

The Disturbance Caused by Tribes Resisting the Forced Settlement Policy in the First Half of the XVIII Century: The Case of Erzurum Province

Abstract

The concept of housing means "to house a person in a place for permanent residence, to provide a homeland, to inhabit an empty place". The concept of housing emerged in the historical process to find lands for immigrants and to house its people in different regions. After the Vienna Campaign II, the wars of the Ottoman Empire on the European front resulted in the fact that the state authority could not be efficient in Anatolia. This situation also caused the nomadic tribes in Anatolia to have many security problems and to be unable to collect taxes, which were the symbols of the state's sovereignty. As a result, the financial and administrative difficulties that the state had, required it taking new decisions. To solve the problems, the Ottoman Empire decided to house compulsory some of the nomadic tribes that are considered rebels. It is understood thanks to the documents of the relevant period that some of the housing groups left their places or did not go. In this study, the turmoil will be

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, mehmet.kazdal@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9508-5283.

examined, caused by the groups who left their places in Erzurum and its surroundings, one of the strategic centers in the eastern part of the Ottoman lands. Also, the study highlights the measures taken by the state against them.

Key Words: Islamic History, Ottoman Empire, Erzurum Province, Tribal Groups, Forced Settlement

Structured Abstract

Since the last quarter of the XVII. century, nomadic tribal groups have caused security problems in their regions, and also ongoing warfare forced the state financially. This situation required the state taking new decisions. Therefore, the compulsory housing of the tribal groups is one of the decisions taken by the state. After this decision, some tribal groups who were subjected to compulsory housing, tried to resist and for this reason some conflicts occurred. This situation is observed in the archival documents of the relevant period. In addition, the tribal groups that did not go to the housing areas or resisted not going, also caused turmoil in the regions they were in. It can be identified from the archival documents written in the relevant period and the studies based on these documents, the turmoils caused by those who resisted the housing decision, lasted through XVIII. century. It is understood from the archival documents that some of the tribes, resisted the compulsory housing, left the housing areas, and fled to the settlements in Erzurum and its surroundings. Therefore Erzurum and its surroundings, located at the junction of commercial roads, have strategic importance. The relevant commercial roads passed through Erzurum, reaching Tbilisi, and Revan, and continued into Central Asia. This strategic route was crucial both for the commercial relations between the Ottomans and Iran and improving of the South Caucasus trade. It was also important to other intercity commercial relations in the region. For this reason, the safety of the roads in Erzurum and its surroundings was important to the Ottoman Empire. The turmoil caused by the tribes that left the housing areas and came to the region was a threat to the security of the region. It has been identified that orders were sent to the public officials in the region, especially the governor of Erzurum, to take measures to reestablish the deteriorated atmosphere of trust. The most important objective of the Ottoman financial policies was the supply of basic food and the needs of the people. Problems that may arise in meeting basic food and needs both could cause unrest in the society, and undermining the authority of the state. Considering this situation, it is stated in the documents that the Ottoman Empire tried to take measures to prevent Erzurum and its surroundings, where animal husbandry was intense in the relevant period, from being damaged due to the disturbances caused by the nomadic tribes. It needs to be stated that the mine located in Kiğı Sanjak of Erzurum Province made the region important in the economic structure of the Ottoman Empire. It needs to be noted that the terrorist activities of the nomadic tribes in and around the mine, affected the society in the region both materially and morally. It was also seen that this situation had economic damage to the state. The state took initiatives to compensate the people who were affected by the mentioned activities. In addition, the state has also taken initiatives to remove the people from the environment who cause this situation. Tax is a concept used to indicate the financial value that a state collects from its citizens to meet public expenditures. Therefore, the state's tax collection refers to the continuity of its authority. It is normal to eliminate the situations that will prevent this continuity, which is possible with the measures taken by the state. In the first half of the XVIII. century, the inability to collect taxes in an environment of turmoils by nomadic tribal groups caused the state authority to weaken in the region. This situation also resulted in the economic damage. Therefore, it is understood from the documents that the state took military measures to prevent the damage, including Erzurum and its

surroundings. However, it needs to be stated that despite these measures, the problems continued within the relevant century.

GİRİŞ

II. Viyana Seferi sonrası Osmanlı Devleti'nin Avrupa cephesinde yaptığı savaşlar sırasında devletin dikkatinin bu savaşlara yönelmiş olması Anadolu'da devlet otoritesinin yeterince hissettirilememesi sonucunu ortaya çıkarmıştı. Bu durum aynı zamanda birçok asayiş probleminin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Yine bu dönemde ortaya çıkan sarıca ve sekban isimli yarı askeri grupların ahaliye karşı uyguladığı tedhiş ve devlet otoritesini tanımamaya yönelik tavırları Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokmuştu.¹ Devletin, vergi toplarken karşılaştığı güçlükler, birtakım konargöçer aşiret gruplarının buldukları bölgelerde asayiş problemlerine neden olmaları ve devam eden savaşların malî olarak devleti zorlaması devletin yeni kararlar almasını gerektirmişti.²

XVII. yüzyılın sonlarına yaklaşırken Anadolu'da karışıklık çıkarıp yükümlü oldukları vergileri vermeyen aşiretlerin ıslahı için devletin belirlediği bölgelere zorunlu iskân edilmesi yöntemi uygulanmaya başlandı.³ Osmanlı Devleti uygulamak istediği bu zorunlu iskân yöntemiyle çeşitli faydalar amaçlamaktaydı. Hedeflenen faydalardan öncelikli olanı, karışıklık çıkaran aşiretlerin bu vesileyle isyanlarının önlenmesi ve itaatlerinin sağlanmasıdır.⁴ İkinci hedef ise adı geçen aşiretler vasıtasıyla, sahipsiz ve harap arazilerin işlenmesi ve bu yolla hazineye ek gelir oluşturulmasıdır.⁵ Bunun yanı sıra iskâna tabi aşiret gruplarının iskân edildikleri bölgelerin güvenliğini sağlamada esas unsur olarak kullanılmak istenmesi de mezkûr uygulama ile hedeflenen faydalardandır.⁶ Belirtilen bu amaçlar çerçevesinde 1691 yılından başlayarak, Anadolu'da bulunan birçok konargöçer grubun "Rakka ve çevresi başta olmak üzere, Hama-Humus, Çukurova, Denizli ve Afyon" civarlarında belirlenen bölgelere iskân edilmesi uygulamasına başlanmıştır.⁷

Alınan iskân kararları uygulanmadan önce iskâna tabi olacak olan aşiretlere bildirildi. Tebliğ edilen karar sonrası söz konusu aşiretler kendileri için tespit edilen

¹ Murat Çelikdemir, Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840) (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 23.

² Özcan Tatar, "1691 Büyük İskân Faaliyeti Sonrasında Rakka İskân Fırarilerinin Çukurova Bölgesindeki Eşkıyalıkları", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi 10/1 (2014), 79-80.

³ Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 8.

⁴ Tatar, "1691 Büyük İskân Faaliyeti Sonrasında Rakka İskân Fırarilerinin Çukurova Bölgesindeki Eşkıyalıkları", 80.

⁵ Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, 6.

⁶ Çelikdemir, Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840), 39.

⁷ Tatar, "1691 Büyük İskân Faaliyeti Sonrasında Rakka İskân Fırarilerinin Çukurova Bölgesindeki Eşkıyalıkları", 80; İç iskânı gerektiren sebepler hakkında geniş bilgi için bkz. Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, 37-54.

bölgelere götürülmeye çalışıldı. İskân edilmeleri devlet tarafından kararlaştırılan aşiretlerden bir kısmı ya iskân yerlerine gitmemiş ya da buraya gittikten sonra firar etmişti. Ocak 1691 yılında Rakka'ya iskân edilmeleri kararlaştırılan bazı aşiretler iskân mahallinden kaçarak Anadolu'nun farklı yerlerine gitti ve buralarda çeşitli siyasi-sosyal karışıklıklara neden oldular. Bu duruma müdahale etmek için Osmanlı Devleti firar edenlerin iskân mekânlarına gönderilmeleri için fermanlar çıkarmıştı. Geri götürme esnasında bu cemaatler zorunlu iskâna direnmeye çalışmış ve bu durum karşılıklı çatışmaların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu yaşanan hadiselerle ilave olarak zorunlu iskân mahallerine hiç gitmeyen aşiret grupları da, buldukları bölgelerde tedhiş faaliyetlerine girişerek karmaşaya sebep olmuşlardır. Söz konusu iskân faaliyetleri ve bu faaliyete direnme durumunun XVIII. yüzyıl boyunca devam ettiği ilgili döneme ait belgelerden anlaşılmaktadır.⁸

Çalışmanın ana kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki farklı tasniflerde bulunan başını mühimme defterlerinin çektiği arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Ayrıca Osmanlı Arşivinde sadece Erzurum ve çevresiyle ilgili kısmını incelediğimiz çalışmamıza konu olan problemle ilgili çok sayıda belge bulunduğunu, arşiv evrakları üzerinde muhteva analizi yöntemiyle yapılacak detaylı incelemelerin konunun genel anlamda anlaşılmasına katkı sağlayacağını da ayrıca belirtmek gerekir. Çalışmamız yerlerini terk eden mezkûr grupların Osmanlı'nın coğrafyasının doğusundaki stratejik merkezlerinden sayılan Erzurum ve çevresinde çıkardığı karışıklıklar ve devletin aldığı önlemleri konu edinmektedir.

1. Ticaret Yollarını Tehdit Etmeleri

653 yılında Müslümanlar tarafından fethedilen Erzurum⁹ çok eskiden beri uzak doğudan ve İran'dan batıya gelen kervanların önemli bir uğrak yeri ve mübadele merkezi idi. Doğudan gelen ticari malların öncelikle Akdeniz ve Basra Körfezi'ne, ardından Karadeniz'e inmek için Erzurum'dan geçmesi gerekiyordu. Bu nedenle Erzurum'un Osmanlıların İstanbul ve İzmir'den sonra en önemli gümrük merkezlerinden biri olduğu ifade edilmektedir.¹⁰

Sanayi Devrimi öncesi toplumlarda ulaşımın temel problemleri arasında, yolların ve konaklama ihtiyaçlarının düzenlenmesi ile ulaşım vasıtalarının tedarik edilmesi olduğu ifade edilmektedir. Zikredilen hususların yanında ulaşımın sürekliliğinin sağlanabilmesi için yolların devamlı surette açık tutulabilmesi ve güvenliğinin sağlanarak kontrol altında tutulması da önemliydi. Tüm bunların ise

⁸ Çelikdemir, Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskanı (1690-1840), 38-60; Tatar, "1691 Büyük İskân Faaliyeti Sonrasında Rakka İskân Firarilerinin Çukurova Bölgesindeki Eşkivalıkları", 80; Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, 48.

⁹ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, Fütûhu'l-Büldân (Ülkelerin Fethi), çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Sıyer Yayınları, 2013), 228; Cevdet Küçük, "Erzurum", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/321.

¹⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi (İstanbul: Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları, 1960), 9.

merkezî otoritenin varlığıyla mümkün olabileceği açıktır. Bu maksatla Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın başından itibaren ülke genelinde asayiş ve güvenlik problemlerine yeniden eğildiği bu durumun gereği olarak öncelikli olarak yolların düzenlenmesi ve güvenliğinin sağlanması meselesini ele aldığı belirtilmektedir.¹¹ Zira can ve mal güvenliklerinden endişe duyan yolcuların bu yolları kullanmaktan kaçınacakları bilinen bir durumdur. Ayrıca bu yollar sadece ticari maksatlı olarak kullanılmamakta yeri geldiğinde askerî maksatla da kullanılmaktadırlar. Bu sebeple yolların güvenliği pek çok yönden devlet için önem arz etmekteydi.

Anadolu'dan hem Güney Kafkasya'ya hem de İran içlerine giden ticari yollardan birinin yüzyıllarca Erzurum üzerinden hareket ettiği yukarıda belirtilmişti. Bahsi geçen ticari yollar Erzurum üzerinden geçip önce Tiflis'e ardından Revan'a ulaşıyor oradan ise Orta Asya'nın içlerine kadar devam ediyordu. Söz konusu stratejik yol hem Osmanlı-İran arasındaki ticari ilişkiler hem de Güney Kafkasya ticaretinin gelişimi ve bölgede bulunan diğer şehirlerarası ticari trafik açısından da önem arz etmekteydi.¹² Yukarıda zikredilen ticari yolların geçtiği önemli kavşak noktalarından olan Erzurum eyaleti ve çevresinin¹³ güvenliği de bu anlamda Osmanlı Devleti'ni XVIII. yüzyılın ilk yarısında meşgul ettiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

21 Nisan 1699 tarihli Kapıcıbaşı¹⁴ ve Mardin voyvodası¹⁵ ve Milli Aşireti beyi İsmail'e yazılan yazıdan, mezkûr güvenlik problemlerini ve problemin çözülmesine dair yapılması gerekenlere dair izleri müşahede etmek mümkündür. Söz konusu yazıda, Erzurum ve Diyarbakir eyaletlerine ait bazı kazalarda bulunan halkların arzuhaller yazdığını ve bu arzuhallerin halktan bazı kimseler eliyle Divan-ı hümayuna ulaştığı belirtiliyordu. Arzuhalleri ve gelen kişilerin şikâyetlerinin temel konusunu daha önce Diyarbakir bölgesine yerleştirilen Milli aşiretine mensup bazı kişilerden şikâyetler oluşturmaktaydı. Buna göre; iskân mahallerinde durmayan mezkûr aşirete mensup grupların Erzurum ve Diyarbakir eyaletlerinin farklı bölgelerine dağıldığı, gittikleri yerlerde halkın mahsullerini alıp evlerini yağmaladığı

¹¹ Ümit Ekin, "Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)", *Belleten* 81/291 (Ağustos 2017), 394-395.

¹² Sadık Müfit Bilge, "15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Topraklarından Güney Kafkasya'ya Kervan Ticareti (Yollar, Kervanlar, Tüccarlar, Mallar, Gümrükler)", *Doğu Ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihî Devirleri ve Münasebetleri* (ed. Alaattin Aköz vd.) (Konya: Selçuk Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2018), 2/163-164; Bilgehan Pamuk, *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006), 74-75.

¹³ Geniş bilgi için bkz. Bilgehan Pamuk, "İpekyolu Ticareti ve Erzurum", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 22/2 (01 Aralık 2007), 125-143.

¹⁴ Osmanlılarda hükümdar sarayının kapılarını bekleyen görevlinin unvanı olan "kapıcı" kavramı hakkında geniş bilgi için bkz. Abdulkadir Özcan, "Kapıcı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/345-347.

¹⁵ Osmanlı maliyesinde yüksek vergi gelirlerini toplayan tahsildar anlamına gelen "voyvoda" kavramı hakkında geniş bilgi için bkz. Erol Özvar, "Voyvoda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/129-131.

ticaret veya ziyaret maksadıyla bölgeden geçen kimselerin yolunu keserek bazı kimselerin canına kastettikleri ayrıca bölgede eşkıyalık yaparak huzursuzluk yarattıkları anlaşılmaktaydı. Gelen arzuhaller üzerine merkezi hükümet yazının muhatabı devlet görevlilerinden ve söz konusu aşiretin beyinden iskân mahallerinden ayrılıp başka yerlere gidip tedhiş ortamı meydana getiren kişilerin geriye getirilmesi ve huzursuzluk ortamının giderilmesini talep etmekteydi.¹⁶ Aynı içerikli yazının Diyarbekir mütesellimine de¹⁷ gönderildiği ve ondan da söz konusu problemin ortadan kaldırılması için görevlendirildiği arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır.¹⁸

XVIII. yüzyılın başlarında İran'da yaşanan iç karışıklıklar Güney Kafkasya'da otorite boşluğunun oluşmasına neden olmuştu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya, dikkatlerini Güney Kafkasya'ya çevirmişlerdi. Fakat Rusya'nın İsveç, Osmanlı Devleti'nin ise Avusturya ile yaptığı savaşlar her iki devletin Güney Kafkasya'ya yönelik hamlelerini engellediği ifade edilmektedir.¹⁹ Rusların İsveç ile 30 Ağustos 1721 tarihinde barış antlaşması yapmasının ardından Temmuz 1722'de Güney Kafkasya'ya yönelmesi²⁰ özellikle Rusların, 25 Haziran 1723'te Bakü'yü ele geçirmeleri, hem Kafkasya bölgesinde yaşayan halklar için hem de Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki hâkimiyeti için ciddi bir tehdit oluşturmaya başladığını göstermekteydi.²¹ Bütün bu zikredilen sebepler Osmanlı Devleti'ni bölgedeki siyasî, iktisadî geleceği açısından problem teşkil edebilecek durumları önceden engelleyebilmek amacıyla tedbir almaya itti. Bu çerçevede Güney Kafkasya bölgesine yönelik bir sefer düzenlenmesine karar verildi.²²

Devletin sefer faaliyetlerinin devam ettiği süreçte hem bölgeye yönelik lojistik desteğin devam etmesi hem de ticaretin aksamamasını hedefleyerek önlemler alması gerektiği açıktır. Bu anlamda Diyarbakır valisine Palu hâkimine ve Rakka beylerbeyine gönderilen yazılar, devletin bu süreçte aşiretlerin meydana getirdiği problemlerin çözümüne yönelik önlemler almaya çalıştığını göstermektedir. Zikredilen yazıda Erzurum kadısı Mevlana Ahmed'in ve Erzurum eyaletine bağlı Pasin, Tekman, Hınıs ve Tercan beyleri ve reayasının payitahta, bölgede yaşanan

¹⁶ BOA. A.İDVNS. MHM.d, 110/2334 (20 L 1110/21 Nisan 1699).

¹⁷ Beylerbeyinin veya sancak beyinin vekili olarak onların sefere gittiklerinde veya görev bölgelerine gitmedikleri zamanlarda yerlerine bakan, vergileri toplayan görevlileri ifade eden mütesellim kavramı hakkında geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, "Mütesellim", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/203-204.

¹⁸ BOA. A.İDVNS. MHM.d, 110/2335 (20 L 1110/21 Nisan 1699).

¹⁹ Elvin Valiyev - Doğan Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hâkimiyeti (1723-1735)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 40 (24 Kasım 2016), 18.

²⁰ Valiyev - Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hâkimiyeti (1723-1735)", 19.

²¹ Nebi Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", 16. Türk Tarih Kongresi (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 4/917.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1978), 4/1/513-516.

problemleri anlatan arzuhaller gönderdiği anlaşılmaktadır. Arzuhallerde daha önce Rakka belgesine iskânları kararlaştırılan Milli, Zirki, Hamanlı, Sipkanlı, İzoli, Cemaleddinli, Ali Rişanlı, Şerefyanlı, Türkanlı, Delikanlı, Haldanlı aşiretlerinin devam eden sefer faaliyetlerinden de faydalanarak iskân mahallerinden ayrılarak Erzurum ve ona bağlı ismi zikredilen kazaların çevresindeki yaylalara geldiği ifade edilmekteydi. Gelen grupların buralara yerleşerek adam öldürüp yağma yaptıkları, İran tarafına giden asker ve tüccara zarar verdikleri, Tebriz ve Gence tarafında devam eden askeri harekâta lojistik destek mahiyetinde gönderilen mühimmatın taşındığı davalarını gasp ederek mühimmatın yollarda kalmasına sebep oldukları, köyleri gezip para, buğday ve koyun tahsil ettikleri bildirilmekteydi. Yazılan arzuhaller üzerine adı geçen aşiret mensuplarının iskân mahallerini terk ederek geldikleri Erzurum ve civarından alınıp iskân mahalleri olan Rakka'ya nakledilerek yerleştirilmeleri ve devam eden savaşlar için lojistik açıdan önemli bir geçiş güzergâhı olan bölgenin güvenliğinin sağlanması bölgedeki Osmanlı idarecilerinden istenmekteydi. Bunun yanı sıra adı geçen aşiretlerin ahaliden gasp ettikleri her ne varsa tahsil edilip sahiplerine iade edilmesi de ayrıca talep edilmekteydi.²³

2. Hayvancılık ve Tarıma Engel Olmaları

Osmanlı malî politikalarının en önemli hedefi, halkın iâşesinin yani temel gıda ve ihtiyaçlarının teminiydi. Temel gıda ve ihtiyaçların karşılanmasında ortaya çıkabilecek problemler halkta huzursuzluklara sebebiyet verdiği gibi aynı zaman da devlet otoritesinin sarsılmasına da neden olmaktaydı.²⁴ Bu durumu göz önünde bulunduran Osmanlı Devleti mezkûr dönemde konargöçer aşiretlerin çıkarmış olduğu karışıklıklar nedeniyle hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı Erzurum ve çevresinin bu durumdan zarar görmesini önlemeye yönelik tedbirler almaya çalıştığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

Evaili Rebûlevvel 1131/31 Ocak 1719 tarihli Rakka Eyaleti mutasarrıfı²⁵ Vezir Ali Paşa'ya gönderilen hüküm bahsi geçen önlemler arasında zikredilebilir. Ali Paşa'ya gönderilen hüküm kaydında, Ekrad aşiretlerinden olup Sivas eyaletinde bulunan "Yeniil" nahiyesini tamamen tahrip eden ardından Erzurum, Diyarbakir ve Maraş eyaletlerinde yol kesip yağma, adam öldürme, ahalinin hayvanlarını çalmak suretiyle zarara uğramalarına sebebiyet verildiğine dair haberlerin geldiği ifade edilmekteydi. Hükümün devamında bahsi geçen suçları irtikâp edenlerin, Arapkir sancağındaki Atmalı aşiretinin konargöçerleri, Yekelli? cemaati ile yine Diyarbakir eyaletinde Cihanbeyli "ekranından" Karaçorlu, Koyunoğlu, Belikanlı, Berfkanlı?, Parçikanlı ve Zeyve aşiretlerinin olduğu belirtilmekteydi. Merkezi hükümet suçları

²³ BOA. A. {DVNS. MHM.d, 134/1125-1127 (29 CA 1140/6 Ağustos 1728).

²⁴ Mehmet Genç, Osmanlı Devleti'nde Devlet ve Ekonomi (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000), 61-69; Mustafa Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Hayvancılığın İktisadî Boyutu", Bellek Dergisi 1/1 (Aralık 2019), 30.

²⁵ Osmanlı taşra teşkilâtında sancak veya livanın mülkî âmiri için kullanılan "mutasarrıf" kavramı hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Fuat Örenç, "Mutasarrıf", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/377-379.

sabit olduğu tespit edilen aşiret gruplarının malları ve hayvanları ile birlikte Rakka eyaleti dâhilinde uygun yerlere iskân edilmelerini emretmekteydi. Zorunlu iskân faaliyetinin uygulanmasına ise adı geçen aşiretlerden zarar gören eyalet idarecileri nezaret edecekti. Her eyalet idarecisi kendi sınırları içindeki asi grupları toplayarak diğer eyaletin sınırına kadar getirip teslim edecek ve bu şekilde mezkûr gruplar Rakka Eyaleti mutasarrıfı Vezir Ali Paşa'ya teslim edeceklerdi. Bu hususa ehemmiyet göstermeleri başta Erzurum olmak üzere bölgedeki her bir eyalet idarecisinden istenmekteydi.²⁶

Aynı yılın Şubat ayında ise Erzurum valisine, mollasına ve eyaletteki kadılara yazılan başka bir yazıdan farklı aşiret gruplarının bölgede karışıklıklar meydana getirdiğini öğrenmekteyiz. Bahsi geçen yazıda Erzurum ulemasının ve ileri gelenlerinin bu defa başka bir şikâyet arzuhalinin payitahta ulaştığı belirtilmekteydi. Şikâyetin içeriğini, "ekrad taifesinden" olup eskiden beri "şekavetleri" bilinen Zirki, Bayatlı gibi bazı aşiretlerinden bazı grupların, emre itaat etmeyip daha önceden iskân edildikleri mahalden ayrılıp Erzurum eyaletine bağlı kazaların sınırlarına gelmeleri oluşturmaktaydı. Ayrıca şikâyet konusu olarak, bu grupların buralarda bulunan yaylalarda kaldıkları, geri dönene kadar fukaranın ve yolcuların yolunu kestikleri, adam öldürdükleri, yağma yaptıkları ve hayvanlarını çalmak suretiyle ahaliye zarara uğrattıkları da ifade edilmekteydi. Yazıdaki ifadelerden mezkûr grupların verdikleri zararlardan payitahtın önceden haberdar olup gerekli önlemlerin alınmasına dair emirler gönderdiği fakat bu grupların itaat etmeyerek civardaki diğer aşiretlerin eşkiyası ile de ittifak edip zulümlerine devam ettikleri anlaşılmaktaydı. Mezkûr yazıda bütün olanlar hülâsa edildikten sonra merkezi hükümet kesin emirle etraflarına zarar veren grupların buldukları yerlerden kaldırılıp Rakka'da kadim yerlerinde iskân edilmeleri ve ziraat ile iştilal ettirilmeleri Erzurum valisi ve diğer bölge idarecilerine emredilmekteydi.²⁷ Yazılardan anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı devleti almak istediği önlemlerle hem temel gıda maddelerinin temini noktasında yaşanabilecek problemleri ortadan kaldırmaya çalışıyor hem de söz konusu grupların temel geçim kaynaklarının değiştirilmesini talep ediyordu. Zira Rakka'ya iskân edilecek grubun ziraat ile iştilal ettirilmelerinin vurgulanması bu durumu göstermektedir.

1726'da bu defa Erzurum valisi Vezir Mustafa Paşa, Erzurum Kadısı Mevlana Hasan ve Hınıs kazası ahalisinden on kişi İstanbul'a yazdıkları arzuhallerinde Milli Aşireti'ne mensup kişilerin Erzurum dağlarındaki yaylaklarından dönerlerken ahaliye zulmettiklerine dair şikâyetle bulunmaktaydılar. Zulmün boyutu daha öncekilere nazaran ciddi olduğu arzuhallerdeki beyanlardan anlaşılmaktaydı. Buna göre adı geçen şakiler halkın 1694 akçe parasını, binin üzerinde koyununu, büyükbaş hayvanlarını ve beygirlerini gasp ettikleri ayrıca otuz üç kişiyi de katlettikleri ifade edilmekteydi. Bu hadiseye sebep olan kimselerin cezalarının verilmesi ve daha önceden iskân edildikleri yerlere döndürülmeleri hakkında

²⁶ BOA. A.ŞDVNS. MHM.d, 127/1353 (10 R 1131/31 Ocak 1719).

²⁷ BOA. A.ŞDVNS. MHM.d, 127/1435(30 R 1131/20 Şubat1719).

Diyarbakir ve Rakka valileri ile Mardin voyvodasına²⁸ ve adı geçen yerlerin kadılarına hükümler gönderildi.²⁹

3. Merkezi Otoritenin Emrine Aykırı Hareket Etmeleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren merkeziyetçi bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Devletin bu merkeziyetçi yapıya hanel getirecek her türlü olumsuz duruma karşı önlemler aldığı ifade edilmektedir.³⁰ XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa cephesinde yaşanan savaşlar Anadolu'da devlet otoritesinin yeterince hissettirilememesine neden olduğu yukarıda zikredilmişti. Bu durumdan faydalanan bazı konargöçer aşiret grupları buldukları bölgelerde asayiş problemlerine neden olmuş ve devlet bu grupların önceden tespit edilen bölgelere zorunlu iskân edilmesine karar vermişti. Alınan karar sonrası zorunlu iskâna tabi tutulan bazı aşiret gruplarının bu duruma direnmeye çalıştığı, bu nedenle bazı çatışmaların meydana geldiği dönemle ilgili arşiv belgelerinde müşahede edilmektedir. Devletin aldığı iskâna kararlarına direnen cemaatlerin çıkardığı karışıklıkların ve bu karışıklıkların merkezi otoriteyi ciddi anlamda yıprattığı arşiv belgelerinden tespit edilebilmektedir. Bahsi geçen grupların merkezi iradesine aykırı davranışlarının görüldüğü bölgelerden birisinin de Erzurum ve çevresi olduğu yine aynı belgeler muvacehesinde anlaşılmaktadır.

1691'den itibaren Rakka bölgesine iskânları kararlaştırılan aşiretlerden bir kısmının firar ederek Erzurum, Kars ve Çıldır bölgelerinde bulunan aşiret grupları içerisinde gizlenmekte oldukları Rakka valisi Vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen Haziran 1699 tarihli bir hüküm kaydında belirtilmekteydi. Söz konusu yazı da zorunlu iskân kararının, "padişahın bizzat kendi el yazısı ile yazılmış emirleri ifade etmek üzere kullanılan hatt-ı hümayun"³¹ gereği olduğunun ifade edilmesi manidar görülmektedir. Zira padişahın bizzat yazmış olduğu emre aykırı davranılması aslında söz konusu grupların merkezi otoritenin iradesini dikkate almadığının en somut delili olarak görülmelidir. Asi aşiretlerin durumu bu şekilde ifade edildikten sonra yazının devamında alınması gereken önlemlere dair ifadeler yer almaktaydı. Alınacak önlemlerin ilk adımı adı geçen grupların zorunlu iskân mahalleri olan Rakka'ya yeniden iskân edilmeleri için ilgili Erzurum ve çevresindeki valilerin, hâkimlerin ve vilayet âyanlarının teyakkuzda olup kendi bölgelerindeki grupları tespit etmeleri idi. Asi gruplar tespit edildikten sonra şayet emre aykırı hareket edip iskân kararına direnenler olur ise bu kimselerin cezalandırılmak üzere isimlerinin payitahta bildirilmesi emredilmekteydi.³²

²⁸ BOA. AE.SAMD.III 92/9176 (15 B 1138/19 Mart 1726).

²⁹ BOA. AE.SAMD.III 80/8072(28 CA 1138/3 Mart 1726).

³⁰ Mehmet İpşirli, "Osmanlılar (Medeniyet Tarihi)" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/502.

³¹ Hatt-ı hümayun kavramı hakkında geniş bilgi için bkz.Mübahat S. Kütükoğlu, "Hatt-ı Hümayun", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/485-488.

³² BOA. A. {DVNS. MHM.d, 111/84 (29 Z 1110/28 Haziran 1699).

Konuyla ilgili Erzurum, Kars ve ıldır beylerbeylerine, Erzurum Mollasına, Bayezid ve Pasin Sancakları beylerine ve adı geçen yerleşim yerlerinde bulunan kadılara ve âyanlara gönderilen yazıdan padişahın iradesine aykırı olarak iskân mahallini terk eden grupların isimleri de tespit edilebilmektedir. Buna göre söz konusu belgede Erzurum eyaletine firar eden dört farklı grubun zikredildiği görülmektedir. Bu aşiret gruplarının isimlerinin Badıllı ve Modanlı Ekrad cemaati ile Kötekli ve Kibirli Türkmen cemaati olduğu ilgili belgede kayıtlıdır. Adı geçen bu aşiretlerin firar ettikleri iskân mahalleri olan Rakka'ya gönderilmeleri Erzurum ve civardaki eyalet beylerbeylerinden talep edilmekteydi.³³

1721 yılında ise Erzurum valisine ve eyaletteki sancakbeylerine yazılan yazıda 1703 yılında Rakka bölgesine iskân edilen Afşar, Tacirli, Köçekli ve Silsüpür Ceridi cemaatlerinin³⁴ iskân bölgelerinden ayrıldığı, vergilerinin toplanılmasına engel olduğu, gittikleri yerlerde karışıklıklara sebebiyet verdikleri zikrediliyordu. Bu sebeplerden dolayı adı geçen aşiret mensuplarının Erzurum Valisi tarafından tespit edilip şam Eyaleti'ne bağlı Havran Ovası'nda iskân edilmeleri maksadıyla Rakka sınırına gönderilmeleri emrediliyordu.³⁵ Müteakip senede ise Erzurum valisine gönderilen başka bir yazıda bu defa ahaliye zulümlerinden dolayı 1711 yılında Rakka bölgesinde iskânına karar verilen Milli Ařiretinden³⁶ bazı grupların Erzurum ve ıldır taraflarına firar ettiği bildiriliyordu. Bu grupların da bölgedeki valiler tarafından yakalanıp Rakka valisine teslim edilmesi gerektiği ifade ediyordu.³⁷

1723 yılında başlayan İnan seferleri dolayısıyla hem halktan yeni vergilerin talep edilmesi hem de bu süreçte devletin dikkatinin Güney Kafkasya'ya çevrilmiş olması iskân nizamının bozulmasına³⁸ ve Rakka'ya iskân edilen Ekrad ve Türkmen gruplarının yerlerini terk etmelerine neden oldu. Bu durum hem devlet otoritesinin bölgede sarsılmasına hem de devletin vergileri toplayamaması dolayısıyla maddi zarara uğramasına sebep oldu. Bunun yanı sıra firar eden aşiret gruplarının gittikleri yerlerde halkı taciz ettikleri ve birçok karışıklığa neden olduklarına dair haberler İstanbul'a birçok arzuhal aracılığıyla ulaşmaktaydı. Arzuhallerin içeriği yaşanan hadislerden zarar gören halkın taleplerini içermekteydi. Merkezi hükümet iskân mahallini terk eden aşiret grupları sebebiyle meydana gelen olumsuz durumları önlemek amacıyla öncelikle Rakka beylerbeyini değiştirdi. Yeni atanan beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya gönderilen 29 Ocak 1730 tarihli hüküm kaydında, bölgede bozulan nizamın yeniden tesisi için eyalete beylerbeyi olarak atandığı hatırlatılarak Erzurum,

³³ BOA. A.şDVNS. MHM.d, 111/91 (29 Z 1110/28 Haziran 1699); Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200) (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930), 117, 203-204.

³⁴ Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İşkân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, 171.

³⁵ BOA. A.şDVNS. MHM.d, 130/150 (29 R 1133/27 şubat 1721).

³⁶ Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İşkân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, 170.

³⁷ BOA. A.şDVNS. MHM.d, 130/801 (20 RA 1134/8 Ocak 1722).

³⁸ Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İşkân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, 40-41.

Kars, Çıldır, Diyarbakır Aydın, Saruhan, Bozok, Sivas, Karaman ve Mardin taraflarında olduğu tespit edilen grupların gerekirse zor kullanılarak Rakka bölgesine döndürülmesi emredilmekteydi.³⁹

Konuyla ilgili 8 Şubat 1730 tarihli Erzurum eyaleti hududundan Rakka eyaleti sınırına kadar olan bölgedeki idarecilere, iskân uygulamasını takip etmek üzere İstanbul'dan tayin olunan mübaşire, kadılarına ve sair görevlilere gönderilen yazıda, buldukları yerlerdeki ahaliye zarar verdikleri payitahta bildirilen aşiretlerin tekrar iskân mahalleri olan Rakka'ya gönderilmeleri talep edilmekteydi. İskân faaliyeti esnasında adı geçen cemaatlerin kontrol altında tutulması ve Rakka eyaleti sınırları haricine çıkmalarına izin verilmemesi istenmekteydi. Bu süreçte gerekli güvenlik önlemlerinin alınması da ayrıca emrediliyordu. İlgili yazıdan Erzurum eyaleti başta olmak üzere Kars ve Çıldır eyaletlerinde karışıklığa sebep olan aşiretlerin; Badıllı aşiretine mensup Arşuvanlı, Türkanlı, Kurdikanlı, Hacıkrılı, Hacıkanlı, Ormanlı, Atmanlı, Zivanlı, Barçekenli, Milli-yi Kebir aşiretine mensup Kaskanlı, Mahudanlı, Aruşanlı, Mihranlı ve Beydilli aşiretine mensup Acurlu, Gündüslü, Köçekli, Berdel Tacirlisi cemaatlerinin olduğunu öğrenmekteyiz.⁴⁰

4. Maden Ticaretine Engel Olmaları

Osmanlı döneminde madencilik faaliyetlerinin, seferler esnasında fethedilen bölgelerde mevcut olan ya da sonraki dönemde tespit edilen maden ocaklarının işletilmesiyle başladığı belirtilmektedir. Madenlerin Tanzimat öncesine kadar, daha çok devlet tarafından işletildiği fakat bunun yanı sıra bazı özel işletmelerin de olduğu ifade edilmektedir. Bir maden mukataası,⁴¹ iltizam⁴² yöntemiyle idare edilebileceği gibi, devlet tarafından tayin edilen emin veya nazırlar tarafından da yönetilebilirdi.⁴³

Osmanlı Devleti, ekonomik olarak varlığını sürdürmesi için hayati öneme sahip diğer müesseseler gibi madenlere de büyük önem vermiştir. Malî açıdan devletin önemli gelir kapılarından olan madenlerin bulunduğu bölgelerin korunması noktasında devletin hassas davranmaya çalıştığı ve bu anlamda önlemler aldığı bilinmektedir. Ayrıca askerî açıdan da madenlerin devletin en önemli ihtiyaç kalemlerinden biri olması, madenlerde çalışan tebaanın güvenliğinin sağlanmasına da ehemmiyet verilmesini gerektirmektedir. Zira bu durum üretimin geleceğini etkilemesi açısından son derece önemli haiz bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle genel olarak anayollardan uzak dağlık ve ıssız bölgelerde

³⁹ BOA. A{DVNS. MHM.d, 136/137 (10 B 1142/29 Ocak 1730).

⁴⁰ BOA. A{DVNS. MHM.d, 136/121-122 (20 B 1142/8 Şubat 1730).

⁴¹ Osmanlı maliyesinde vergi gelir birimini ifade eden bir terim olan "mukataa" kavramı hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Genç, "Mukataa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/129-132.

⁴² Osmanlılar 'da devlete ait vergi gelirinin özel bir şahsa verilmesini ifade eden bir terim olan "iltizam" kavramı hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Genç, "İltizam", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/154-158.

⁴³ Yaşar Baş, "Kiği Demir Madeni ve Humbarahanesi", Turkish Studies 6/4 (Fall 2011), 410-411.

bulunan maden ocaklarının saldırıya uğramasının olası olması, devletin diğer bölgeler nazaran takviye önlemler almasını gerekli kılmaktaydı.⁴⁴

21 Nisan 1699 tarihli Erzurum ve Diyarbekir valilerine gönderilen yazıda Erzurum eyaletine bağlı Kiğı Sancağı'nda bulunan maden ocağı ve çevresinde yaşanan asayiş problemlerinden bahsedilmekteydi. Mezkûr yazıda, Kiğı Sancağı kadısı Mevlana Ahmed ile beraber mezkûr sancağın ulema, suleha, tımar erbabı, zeamet sahipleri tarafından gönderilen mektupların içeriği ifade edilmekteydi. Mektuplardaki şikâyetlerin konusunu Kiğı sancağındaki madende⁴⁵ çalışan halkın mallarının eşkıyalar tarafından yağma edilmesi oluşturmuyordu. Bu suçu irtikâp edenlerin ise Ulus aşiretinden Milli ve Türkmen cemaatinden bazı eşkıyaların olduğu ifade ediliyordu. Şikâyetlerde ifade edilen durumun ekonomik olarak da devleti zarara uğrattığı anlaşılmaktadır. Bu problemin çözülmesi için yazının muhatabı olan Erzurum ve Diyarbekir valilerinden bölgede problem çıkaran şakilerin buradan uzaklaştırıp eskiden beri oturdukları bölgede iskân edilmeleri emredilmekteydi.⁴⁶

Aynı yılın Ekim ayında Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa'ya gönderilen başka bir hükümde ise yukarıda zikredilen problemin çözümüne yönelik yapılanlar ifade edilmekteydi. Hüküm kaydında Kiğı sancağındaki madende çalışan halkın mal ve eşyalarını gasp eden Milli Aşireti'ne mensup şakilerin durumunu görüşmek üzere aşiretin önde gelenlerinin Erzurum'a geldiği belirtilmekteydi. Problemin çözümü için payitaht tarafından görevlendirilen Hassa Silahşorlarından İsmail Bey'in 700 kuruş sulh bedeli olarak aşiretin önde gelenleri ile anlaşığı ayrıca bu kimselerin mahalli iskânlarına dönecekleri konusunda söz verdikleri ifade edilmekteydi. Anlaşma gereği hak sahiplerinin zararının tazmini için tahsil edilen miktarın yerine ulaştırılması ve şakilerin söz verdikleri gibi iskân mahallerine dönüşlerinin takip edilmesi noktasında görevini layıkıyla yapması için Erzurum valisi İbrahim Paşa uyarılmaktaydı.⁴⁷ Aynı içerikli yazının Diyarbekir mütesellimine⁴⁸ ve Rakka valisine de⁴⁹ gönderildiği belgelerden anlaşılmaktadır.

12 Ekim 1741 tarihli belgeye göre Erzurum eyaletinde Hacı İsmail ve Hacı Salih ağa isimli iki kişi "Maden-i Kiğı, Koçakmaz nahiyesindeki⁵⁰ Memleha-i (Tuzla) Muhlis ve Ağderic?" diye isimlendirilen mülkleri malikâne⁵¹ olarak tasarruf

⁴⁴ Mustafa Altunbay, "Klasik Dönemde Osmanlıda Madencilik", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2003), 10/791-801.

⁴⁵ Söz konusu maden hakkında geniş bilgi için bkz. Baş, "Kiğı Demir Madeni ve Humbarahanesi", 409-430.

⁴⁶ BOA. A.İDVNS. MHM.d, 110/3005 (20 L 1110/21 Nisan 1699).

⁴⁷ BOA. A.İDVNS. MHM.d, 111/434 (20 RA 1111/15 Ekim 1699).

⁴⁸ BOA. A.İDVNS. MHM.d, 111/436 (20 RA 1111/15 Ekim 1699).

⁴⁹ BOA. A.İDVNS. MHM.d, 111/435(20 RA 1111/15 Ekim 1699).

⁵⁰ Koçakmaz nahiyesi bugün Erzurum'un Çat ilçesinin güney-batı sınırında yer almaktadır.

⁵¹ Vergi iltizam türünün bir çeşidi olarak bilinen mâlikâne usulü yıllık vergi miktarı sabitlenmiş bulunan mukataanın kaydıhayat şartıyla vergilendirme hakkını elde

etmekteydiler. Adı geçen kimseler mâlikane olarak kiraladıkları bu mülklerden memleha-i mezburu idare etmek üzere isimleri Osman olan iki kişi ile Mustafa isimli bir kişiyi vekil tayin etmişlerdi. Vekâleten idare eden bu kimseler payitahta yazdıkları arzuhalde konargöçer aşiretler tarafından kendilerine zulmedildiği ve işlettikleri mülklerinde zarar gördüğünü beyan etmekteydiler. Arzuhallerinde kendilerine zulmeden ve zarar görmelerine neden olan kimseleri Milli ve Cihanbeyli Aşireti'nden Hader? Abdal oğulları Mehmed, Şahverdi, Abduş, Saruhan, Hüsmen, Seyyid Gazi ve karındaşı Beşar ve Maksud isimli kişiler olduğunu ifade etmekteydiler. Suç isnat ettikleri kimselerin işlettikleri mülke gelen kervanlardan kervanbaşılık adı altında zorla bin kuruş tahsil ettiklerini iddia etmekteydiler. Bununla da yetinmeyerek kendilerine karşı gelmeye çalışan civar köy halklarına da hücum ederek nice zararlar vermişlerdi. Merkezi hükümet isnad edilen suçların sabit olması halinde adı geçen kimselerden paraların tahsil edilip hak sahiplerine iadesini asi grupların iskân mahalli olan Rakka valisinden talep etmekteydi.

SONUÇ

XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren konargöçer aşiret gruplarının buldukları bölgelerde asayiş problemlerine neden olmaları ve devam eden savaşların malî olarak devleti zorlaması devletin yeni kararlar almasını gerektirmişti. Belirlenen bölgelere söz konusu aşiret gruplarının zorunlu iskân edilmesi yönteminin devletin aldığı kararlardan birisi olduğu anlaşılmaktadır. Alınan karar sonrası zorunlu iskâna tabi tutulan bazı aşiret gruplarının bu duruma direnmeye çalıştığı, bu nedenle bazı çatışmaların meydana geldiği dönemle ilgili arşiv belgelerinde müşahede edilmektedir. Ayrıca bu yaşanan hadiselerle ilave olarak zorunlu iskân mahallerine gitmeyen veya gitmemek için direnen aşiret grupları da buldukları bölgelerde karışıklıklara sebep olmuşlardır. Devletin aldığı iskâna yönelik karara direnenlerin çıkardığı karışıklıkların XVIII. yüzyıl boyunca devam ettiği yine mezkûr dönemde yazılan arşiv belgelerinden ve bu belgeleri esas alarak yapılan çalışmalardan tespit edilebilmektedir.

Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere zorunlu iskâna direnen aşiretlerden bir kısmının iskân mahallerini terk ederek Erzurum ve çevresindeki yerleşim yerlerine kaçtıkları görülmektedir. Ticari yolların kavşak noktasında bulunan Erzurum ve çevresinin bu nedenle stratejik önemi haiz olduğu görülmektedir. Bahsi geçen ticari yollar Erzurum üzerinden geçip önce Tiflis'e ardından Revan'a ulaşıyor oradan ise Orta Asya'nın içlerine kadar devam ediyordu. Söz konusu stratejik yol hem Osmanlı-İran arasındaki ticari ilişkiler hem de Güney Kafkasya ticaretinin gelişimi ve bölgede bulunan diğer şehirlerarası ticari trafik açısından da önem arz etmekteydi. Bu sebeple Erzurum eyaleti ve çevresindeki yolların güvenliği meselesi Osmanlı Devleti için önem arz etmekteydi. İskân mahallerini terk edip bölgeye gelen

etmek üzere müzayede ile ihaleye verilmesini ifade etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Genç, "Mâlikâne", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/516-518.

aşiretlerin ortaya çıkardığı karışıklıklar bölgenin güvenliğini sarsmaktaydı. Bozulan güven ortamının yeniden tesisi için Erzurum beylerbeyi başta olmak üzere bölgedeki kamu görevlilerine önlemler almaları yönünde emirler gönderildiği tespit edilmektedir.

Osmanlı malî politikalarının en önemli hedefi, halkın iâşesinin yani temel gıda ve ihtiyaçlarının teminiydi. Temel gıda ve ihtiyaçların karşılanmasında ortaya çıkabilecek problemler halkta huzursuzluklara sebebiyet verdiği gibi aynı zaman da devlet otoritesinin sarsılmasına da neden olabilirdi. Bu durumu göz önünde bulunduran Osmanlı Devleti mezkûr dönemde konargöçer aşiretlerin çıkarmış olduğu karışıklıklar nedeniyle hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı Erzurum ve çevresinin bu durumdan zarar görmesini önlemeye yönelik tedbirler almaya çalıştığı belgelerden anlaşılmaktadır.

Erzurum eyaletine bağlı Kiğı Sancağı'nda bulunan maden ocağının, Osmanlı ekonomik yapısı içerisinde önemli bir konumu olduğu anlaşılmaktadır. Konargöçer aşiretlerin söz konusu maden ve çevresinde meydana getirdiği tedhiş faaliyetlerinin bölge halkını madden ve manen etkilediği arşiv belgeleri üzerinde yapılan incelemeler neticesinde anlaşılmaktadır. Bu durum aynı zamanda ekonomik anlamda devletin zarara uğramasına da neden olmuştur. Devlet bahsi geçen olumsuz durumu ortadan kaldırılmak maksadıyla birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin temel hedefi hem halkın zararlarını tazmin etmek hem de bu duruma neden olan kişilerin bölgeden uzaklaştırılmasıdır.

Vergi, bir devletin kamu giderlerini karşılamak üzere tebaadan topladığı mali kıymeti belirtmek üzere kullanılan kavramdır. Bu manada devletin vergi toplaması aslında otoritesinin sürekliliğini ifade etmektedir. Bu sürekliliği engelleyecek durumları ortadan kaldırmak ise tabiidir ki devletin aldığı önlemlerle mümkün olmaktadır. XVIII. yüzyılın ilk yarısında konargöçer aşiret gruplarının meydana çıkardığı karışıklıklar ortamında vergilerin sağlıklı bir şekilde toplanamaması devlet otoritesinin bölgede zaafa düşmesine sebep olmuştur. Bu durum aynı zamanda devletin ekonomik olarak da zarara uğraması neticesini vermiştir. Bu sebeple söz konusu zararı engellemek üzere devletin Erzurum ve çevresi dâhil olmak üzere askeri tedbirler aldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Fakat bu tedbirlere rağmen söz konusu problemlerin mezkûr yüzyıl içinde devam ettiği ayrıca belirtilmelidir.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

BOA. A. {DVNS. MHM. d, 110, 111, 127, 130, 134, 136.

BOA. AE. SMHD. I. 177/13780.

BOA. AE. SAMD. III 80/8072, 92/9176.

Kaynak ve Araştırma Eserleri

- Ahmet Refik. *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.
- Altunbay, Mustafa. "Klasik Dönemde Osmanlıda Madencilik". *Türkler Ansiklopedisi*. 10/791-801. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2003.
- Baş, Yaşar. "Kiği Demir Madeni ve Humbarahanesi". *Turkish Studies* 6/4 (Fall 2011), 409-430.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya. *Fütûhu'l-Büldân (Ülkelerin Fethi)*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Bilge, Sadık Müfit. "15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Topraklarından Güney Kafkasya'ya Kervan Ticareti (Yollar, Kervanlar, Tüccarlar, Mallar, Gümrükler)". *Doğu Ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri (ed. Alaattin Aköz vd.)*. 2/159-198. Konya: Selçuk Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2018.
- Çelikdemir, Murat. *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskanı (1690-1840)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Ekin, Ümit. "Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)". *Belleten* 81/291 (Ağustos 2017), 387-418.
- Genç, Mehmet. "İltizam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/154-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Genç, Mehmet. "Mâlikâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/516-518. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Genç, Mehmet. "Mukataa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/129-132. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı Devleti'nde Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- Gümüş, Nebi. "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri". 16. *Türk Tarih Kongresi*. 4/915-943. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Halaçoğlu, Yusuf. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. bs., 2020.
- İpşirli, Mehmet. "Osmanlılar (Medeniyet Tarihi)". 33/502-505. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*. İstanbul: Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları, 1960.

- Küçük, Cevdet. "Erzurum". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/321-329. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Hatt-ı Hümayun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/485-488. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Örenç, Ali Fuat. "Mutasarrıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/377-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Özcan, Abdulkadir. "Kapıcı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/345-347. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özkaya, Yücel. "Mütesellim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/203-204. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Öztürk, Mustafa. "Osmanlı Devletinde Hayvancılığın İktisadî Boyutu". *Bellek Dergisi* 1/1 (Aralık 2019), 28-44.
- Özvar, Erol. "Voyvoda". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/129-131. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Pamuk, Bilgehan. "İpekyolu Ticareti ve Erzurum". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 22/2 (01 Aralık 2007), 125-143.
- Pamuk, Bilgehan. *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Tatar, Özcan. "1691 Büyük İskân Faaliyeti Sonrasında Rakka İskân Firarilerinin Çukurova Bölgesindeki Eşkıyalıkları". *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2014), 79-91.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1978.
- Valiyev, Elvin - Yörük, Doğan. "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hâkimiyeti (1723-1735)". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 40 (24 Kasım 2016), 15-28.